

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog-és Államtudományi Doktori Iskola

C. S. Peirce jogi szemiotikája

BOR BETTINA

Témavezető: DR. KÖNCZÖL MIKLÓS
Habilitált egyetemi docens

Budapest, 2024

I. A dolgozat témája

A dolgozat a pragmatista szemiotikus és filozófus, Charles S. Peirce jelemmélete felől fog közelíteni egyes jogelméleti kérdésekhez. A cél megvizsgálni, hogy a Peirce-i szemiotika terminológiájából nyerhetők-e olyan fogalmi eszközök, amelyek révén árnyaltabban megérthetjük a jogi gyakorlat működését.

A szemiotika (jeltan, jeltudomány) a strukturalizmus áramában vált világszerte elismert tudománnyá a 20. század közepén. Két fő irányzatot szokás megkülönböztetni a szemiotikán belül: az európai strukturalizmust és az amerikai pragmatizmust. Az előbbi képviselője a svájci – francia nyelvész, Ferdinand de Saussure, míg az utóbbi képviselője Charles S. Peirce. A strukturalista alapú szemiotika kialakulásában a nyelvészetnek volt döntő szerepe. Saussure úgy vélte, hogy a *szemiózis* (jelképződés- és működés) a *jelölő* és a *jelölt* közötti kölcsönhatás révén épül fel. Ebben a felfogásban a szemiotika a nyelvtudomány része. Ezzel ellentétben Peirce számára a szemiotika nem a nyelvtudomány, hanem az ismeretelmélet és a logika része; továbbá a szemiózist három elem alkotja: a *jel*, az *interpretáns* és a *tárgy*.

Peirce-t az amerikai filozófia klasszikus korszakának megalapítójaként tartják számon. Tőle származnak a pragmatizmus alapfogalmai. A pragmatizmus módszerével Peirce a megismerési folyamatok működési elveire igyekezett választ találni. Szemiotikája ezért kissé interdiszciplináris jellegű. Logika, kognitív elméletek, pszichológia, matematika, fenomenológia és metafizika is jelen vannak benne. A dolgozatban a pragmatista szemiotikának ezt a sokrétűségét igyekszem szisztematikusan felvázolni, mert ezzel a módszerrel lehet egyes jogelméleti problémafelvetéseket a Peirce-i pragmatista szemiotikában elhelyezni.

II. A dolgozat felépítése

A dolgozat négy részből áll. Az első rész általánosabb jellegű, amelyben a *szemiotika és jogi szemiotika fogalma, kialakulása* kerül kifejtésre. A második rész fogja tárgyalni a *pragmatizmus kialakulását*, és lényegét pár szóban. Peirce sajátos világnézetének, és az emberi megismerőképességről vallott felfogásának ugyanis az a jelentősége, hogy ezek ismerete nélkül szemiotikája sem érthető meg a maga teljességében. Már Umberto Eco is rámutatott, hogy Peirce-nél két látásmód kereszteződik: a „metafizikai-kozmológiai” és a „kognitív”. Ennek lényege, hogy nem érthető meg szemiotikája a mögöttes világnézet rekonstrukciója nélkül.¹ A dolgozat harmadik részében a *Peirce-i jelosztályozás* bemutatása fog történni. A cél itt választ kapni a következő kérdésekre: mi a jogi értelemben vett jel, milyen tulajdonságokkal rendelkezik, mi a rendszerben – a jogi jelműködésben – betöltött funkciója (a jog fogalmának formális oldala). A negyedik részben pedig a *tudományok rendszerezése, és a filozófia három ágának kifejtése* által igyekszem felvázolni a jogi jelrendszer tartalmi aspektusát.

Peirce a filozófiát – amely a felfedezés tudományai (*Science of Discovery*) közé tartozik – három részre osztotta fel: a fenomenológiára, a normatív tudományokra (esztétika, etika, logika) és a metafizikára. A következő kérdések fognak itt felmerülni: mi lehet a jog helye a tudományok, - és a normatív tudományok rendszerében (vagyis: alapvetően gyakorlati vagy elméleti tudományról van-e szó); mi a jog a fenomenológiai kategóriák tükrében (ezzel a jogi hatásgyakorlás mechanizmusára kapunk választ); végül pedig, hogy milyen kapcsolat van jog és metafizika között. A jog fogalmának ilyen szintézisbe hozása azért fontos, mert Peirce szemiotikájának különböző irányjaiból is definiálták a jogot. Ennek megfelelően fenomenológiai megközelítésben a jog a *tapasztalat folytonossága* („law is the continuity of experience”); a normatív tudományok (és azon belül a logika) szerint a jog egy *működő szimbólum* („law is an operative symbol”); a metafizika értelmében pedig a jog egyfajta *hatékony ésszerűséget* („law is efficient reasonableness”) képvisel.²

¹ ECO (1999) 136.

² TIEFENBRUN (1986) 109.

III. A kutatás forrásai

Elsődleges források:

- Peirce írásai az élete során ritkán jelentek meg. Az 1930-as években kezdték meg összegyűjteni és megjelenteni a tanulmányait. Az első ilyen a Charles Hartshorne és Paul Weiss szerkesztésében megjelent *Collected Papers of C. S. Peirce*.³ Ez a kiadás vezetett be egy nemzetközileg elismert idézési módot: CP jelzés és az azt követő kötetszám, amelyet azután a hivatkozott kötet oldalszámai követnek (pl.: CP 1.124.)
- A másik fontos Peirce írásait tartalmazó kötet a *The Writings of Charles Sanders Peirce. A Chronological Edition*.⁴ Ezek a kötetek elsősorban a fontos szemiotikai, logikai és filozófiai tanulmányokat, töredékeket tartalmazzák.
- Mats Bergman és Sami Paavola szerkesztésében készült el egy internetes szótár: *The Commens Dictionary of Peirce's Terms*.⁵ Ez a szótár nagyon jól használható szemiotikai kutatásokhoz, mert tartalmazza a legfontosabb fogalmakat.
- Magyar fordításban Peirce-től csak néhány rövidebb írás jelent meg. A szövegen belüli idézetekben ezek is a hagyományos CP jelzéssel szerepelnek.⁶

Másodlagos források:

- A fontosabb másodlagos források közé tartoznak Roberta Kevelson művei. Kevelson filozófus volt, akit Charles S. Peirce pragmatista szemiotikájának fontos szaktekintélyeként tartanak számon. Legjelentősebb műve a Peirce-i alapokon nyugvó jogi szemiotikával összefüggésben az 1988-ban megjelent *The Law as a System of Signs*. Ebben a művében Kevelson a Peirce-i spekulatív retorika fogalmából indult ki a joggal kapcsolatos jelek elemzésére.⁷ A könyv jelentősége, hogy részletesen elmagyarázza Peirce szemiotikájának alapfogalmait (a szemiózis dinamikus jellege; a

³ Peirce, Charles S. (1931-1958) *Collected Papers of C. S. Peirce*. Edited by Charles Hartshorne, Paul Weiss, Cambridge Mass.: Belknap Press of Harvard University Press. (1931-1958)

⁴ *The Writings of Charles Sanders Peirce. A Chronological Edition*. Edited by Edward C. Moore, Bloomington: Indiana University Press, 1982-2014.

⁵ <http://www.commens.org/dictionary>

⁶ Peirce, Charles S., A jelek felosztása. In: Horányi Özséb – Szépe György (szerk.): *A jel tudománya. Szemiotika*. Bp.: General Press. 2005. 23–37.

⁷ További fontos művei: *Charles S. Peirce's Method of Methods*, University of Texas Press (Austin, TX), 1983, new edition, J. Benjamins (Philadelphia, PA), 1987.; *Peirce, Paradox, Praxis: The Image, the Conflict, the Law*, Mouton de Gruyter (New York, NY), 1990.; (Editor) *Peirce and Law: Issues in Pragmatism, Legal Realism, and Semiotics*, Peter Lang (New York, NY), 1991.; *Peirce's Esthetics of Freedom: Possibility, Complexity, and Emergent Value*, Peter Lang (New York, NY), 1993.; *Peirce, Science, Signs*, Peter Lang (New York, NY), 1995.; *Peirce's Pragmatism: The Medium as Method*, Peter Lang (New York, NY), 1998.; *Peirce and the Mark of the Gryphon*, St. Martin's Press (New York, NY), 1999. <https://www.encyclopedia.com/arts/educational-magazines/kevelson-roberta-1931-1998>

logika fogalma, habitusok szerepe a (jogi) jelműködés kialakulásában stb.), és aztán ezeket elemzi a jogi jelenségekkel összefüggésben. Kevelson továbbá nem hagyta figyelmen kívül azt, hogy Peirce szemiotikája kognitív jellegű, és hogy szemiotikájának vannak metafizikai aspektusai. Ennek alapján Kevelson szerint a jogként funkcionáló jelek is mindig összetett természetűek, ezáltal pedig értékhordozók.

- A magyar irodalmat tekintve kevés Peirce-ről szóló írás jelent meg. Elsőként Horányi Özséb írt részletesebben Peirce-ről 1981-ben, nemcsak a jelelméletét felvázolva, hanem általában elhelyezve Peirce-t az amerikai filozófia történetében.⁸ Peirce-nek a logikáról és abdukcióról alkotott nézeteit ismertette 1989-ben Thomas A. Sebeok (magyar származású, a szemiotika és nyelvészet professzora volt az Indianai Egyetemen) és felesége J. U. Sebeok (antropológus) az *Ismeri a módszeremet? Avagy: a mesterdetektív logikája* című könyvben.⁹ Itt Sherlock Holmes következtetési módszerét és Peirce abdukcióról szóló elméletét vetik össze nagyon szórakoztató és olvasmányos stílusban, ugyanakkor rendkívül információgazdagon, köszönhetően a sok szakirodalmi hivatkozásnak.

⁸ Horányi Özséb (1981) „A nyelvről való gondolkodás történetének egyik állomása: Charles S. Peirce.” In: Telegdi – Szépe (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 13. – A nyelvről való gondolkodás története*. Budapest.

⁹ T. A. Sebeok – J. U. Sebeok (1989)

IV. A kutatás rövid összefoglalása, eredménye

A dolgozat egyik nagy részét teszi ki annak megválaszolása, hogy a jogi jelrendszer működése és tulajdonságai miként írhatók le a pragmatista szemiotika fogalomkészletével. Ehhez szükséges felvázolni, hogy mit is értett Peirce a *tudományok rendszerén*.

Peirce a tudomány két általános ágát ismerte el: az első az *elméleti*, teoretikus tudományok, amelyeknek célja „egyszerűen és kizárólag Isten igazságának a megismerése; a másik pedig a gyakorlati tudományok.¹⁰ Peirce továbbá a tudományokat alapvetően a módszerük tekintetében osztotta fel három nagy csoportra. Az első csoportot a felfedezés tudománya (*Science of Discovery*); a második csoportot az áttekintés tudománya (*Science of Review*); végül a harmadik csoportot a gyakorlati tudomány (*Practical Science*) képezi.¹¹ A felfedezés tudományának három nagy része van: a matematika, a filozófia és az idioszkópia (*Idioscopy*). Peirce a filozófiát három részre bontotta, amelyek 1. a *fenomenológia*, 2. a *normatív tudományok* és 3. a *metafizika*.

A fenomenológia megállapítja és tanulmányozza a jelenségekben általánosan jelen levő elemek típusait. Vagyis a szemiózis összetettségi fokára utal, amely lehet *Firstness*, *Secondness* vagy *Thirdness* (a szemiózis komplexitásától függően). A normatív tudomány már dualista megkülönböztetésekkel él a 'minek kellene lennie' fényében. A metafizika pedig beszámol az elme és anyag „világegyeteméről”, vagyis a közöttük levő kölcsönhatást hangsúlyozza.¹²

A fenomenológia tehát katalogizálja a tapasztalatok tartalmát. A normatív tudomány pedig kiértékeli és megítéli az így összegyűjtött adatokat, míg a metafizika megpróbálja megérteni azok valóságát.¹³

Feltételezésem szerint ez az osztályozás a jog működésének egészére rávetíthető, és a fenomenológia, a normatív tudományok és a metafizika közötti összefüggések feltárása alapján lehet a jogi normativitás fogalmát meghatározni.

¹⁰ CP 1. 239.

¹¹ CP 1. 181.

¹² Peirce ehhez még hozzáteszi, hogy a normatív tudomány nagymértékben a fenomenológián és a matematikán nyugszik; míg a metafizika a fenomenológián és a normatív tudományon. CP 1. 186.

¹³ Uo. 8.

Összefoglaló táblázat

Law as Firstness	Law as Secondness	Law as Thirdness
Feelings	Actuality = Legal effect	Continuity = Interpretation (logical prediction)
Perceive	Law as „is”	Law as „what ought to be”
Law on the level of perception	Law as fact	Law as mysterious way stands above the facts
-	Peirce’s example: <i>sheriff</i>	<i>Court</i>
Shock Surprises	Compulsion, brute force, „the strong arm of the law” (without court) CP 8. 330.	Idle formula (without sheriff)
„They appear as surprises, to disrupt a relatively stable legal system...” Kevelson (1988a) 28.	„But when I feel the sheriff’s hand on my shoulder, I shall begin to have a sense of actuality.” CP 1. 24.	„A court may issue injunctions and judgments against me.” CP 1. 24.

A normativitás szakaszai

Relative normativity	Absolute normativity
Experience-based	Not experience-based
At the level of <i>Thirdness</i>	At the level of <i>Ground</i>
Conscious interpretation (acquired habits: legal patterns)	Instinctive interpretation (congenital habits: principles and ideas)
Formal review	The effect of moral principles

	“Conscience of like our Supreme Court” (CP 2. 153.)
--	--------------------------------------------------------

V. Publikációk jegyzéke

Könczöl Miklós, Bor Bettina: *Towards a semiotic theory of style in law: a Peircean approach*, INTERNATIONAL JOURNAL OF LAW IN CONTEXT 15: (3) pp. 263-273.

Kecső, Gábor ; Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Bettina, Bor : *Emergency Regulations Entailing a Special Case of Norm Collision. Revisiting the Constitutional Review of Special Legal Order in the Wake of the COVID-19 Pandemic*. JURIDICAL TRIBUNE 14. : 1. pp. 5-26. , 22 p. (2024)

Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Bor, Bettina: *Népképviselőt a pandémia árnyékában: Az alkotmányossági felülvizsgálat szerepe a parlamentek rendkívüli működési rendjének kialakításában*. PARLAMENTI SZEMLE : 2 pp. 5-21. , 17 p. (2023)

Boldizsár, Szentgáli-Tóth ; Bettina, Bor: *Special vote arrangements during the public health emergency: A cursory glance at the main models and lessons to be learned*. IUSTUM AEQUUM SALUTARE 19 : 4 pp. 267-284. , 18 p. (2023)

Dr. Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Dr. Szilágyi, Emese ; Bor, Bettina: *Crises and democracy: The impact of COVID-19 on V4 countries' electoral systems.: The Case of Hungary*. ARSBONI XI. évfolyam : 2023/2. szám pp. 39-54. , 16 p. (2023)

Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Bor, Bettina: *Vélemények a jövő bíróságairól: a digitális talárok világa -: Beszámoló a Bírósági munka a virtuális térben: a mesterséges intelligencia alapú technológiák szerepe és jelentősége című workshopról (2023. május 25.)*. MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI INTÉZET BLOG 2023 p. on-line (2023)

Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Bor, Bettina: *Az összehasonlító alkotmányjog legújabb perspektívái: módszertani alapok és kihívások.: Globális adatbázis létrehozása a pandémia idején keletkezett alkotmányos esetjogból*. KÖZJOGI SZEMLE XVI : 2 pp. 25-35. , 11 p. (2023)

Szentgáli-Tóth, Boldizsár ; Bor, Bettina: *Crises and democracy: elections in the Visegrád countries in the shadow of the Covid-19 pandemic Report from the main conference of the research project*. MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA JOGTUDOMÁNYI INTÉZET BLOG 2023 p. on-line (2023)